

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на
АКТОТИ РАХМЕТОЛАЕВНА РАИМКУЛОВА
докторант на самостоятелна подготовка
към катедра „История на музиката и етномузикология” при ТКДФ
Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров”

на тема:

РАЗВИТИЕ НА КАЗАХСТАНСКАТА КОМПОЗИТОРСКА ШКОЛА В РАМКИТЕ НА ЕВРАЗИЙСКИЯ МЕЖДУКУЛТУРЕН ДИАЛОГ

за присъждане научната степен „доктор на науките”
по професионално направление 8.3 Музикално и танцово изкуство
по научна специалност Музикознание и музикално изкуство (05.08.02)

от акад. проф. д.изк. ИГОР МАЦИЕВСКИ

Руска Академия на естествените науки

Завеждащ Сектор Инструментознание в Руския Институт по история на изкуствата

Дисертацията на Актоти Раимкулова представлява **фундаментална** изследователска работа, посветена на проблема за формиране и еволюция на националната композиторска школа на Казахстан в специфичните условия на развитие на съвременната държава в културно-политическото пространство на Евразия, с най-широко представяне: от разнообразните жанрове на академичното изкуство до форми на масовата култура, театър, кино, мултимедия и т.н.

Темата на рецензираната дисертация е изключително **актуална** както в **исторически** контекст (създаването на академична музикална писмена традиция в страна и народ с традиционна номадска култура на комуникация), така и по отношение на **съвременната ситуация на създаване на високо изкуство**: 1/ в гранични културни региони (в дадения случай – Азия и Европа; уседнали и номадски традиции; устни и писмени форми на съществуване и предаване на художествени текстове; исторически различни светогледни и религиозни системи: езичество, тенгрианство, мюсулманство, християнство); 2/ в страни с *по-късно изграждане* на модерни форми на държава, права, обществени отношения; 3/ в контекста на *глобализационните* тенденции.

Казахстан в този смисъл е ярък и показателен пример на посочените колизии. Днес това е млада и успешно развиваща се държава както в икономическо отношение, така и в

контекста на много гъвкаво провежданата държавна културна политика на **откритост** и плодотворно **взаимодействие** минимум в три вектора на контакти с трите политико-икономически и културни полюси: *Запад* (страните от Евросъюза, САЩ); *Изток* (преди всичко – Китай и неговата политико-културна зона); съвременното *Евразийско* културно-политическо пространство (Русия и постсъветските държави с установилия се там исторически и все още до голяма степен съхранен, периодически възраждащ се и развиващ се тип мироглед, както и метод на създаване, еволюция и съществуване на културата и изкуството).

Дисертантът с основание твърди, че Казахстан, въпреки, че се е сформирал като съвременна държава в състава на Съветския Съюз и е получил независимост едва в края на XX в., има мощни **исторически традиции**, свързани с тюрко-монголската суперетническа **номадска цивилизация**. Вярно е и това, че създаването на казахстанската композиторска школа в значителна степен е било обусловено от радикалната промяна през XX в. на типа стопанство, индустриализацията, градската култура от общосъветски тип (бих добавил тук и **държавния атеизм** и активното разрушаване на националните религиозни традиции в средата на столетието). Заедно с това в Казахстан не са били подложени на такова отрицание и унищожение, както в много други републики на СССР, мощните **регионални професионални** художествени системи, като традиционната инструментална музикална култура с нейните високи форми (преди всичко *кюй*), а също и изкуството на майсторите на *епоса* и традиционната **професионална песен** (в тази връзка тук редом с посочените изследователи трябва да се отбележат и трудовете на А. Мухамбетова, Б. Аманов, П. Шегебаев, С. Елеманова, Г. Омарова).

Безусловно подкрепям обосноваването както с анализирания материал, така и с опората върху съвременната семиотична методология (школата на Ю. Лотман) позиция на А. Раимкулова в това, че формирането и интензивното развитие на националната композиторска школа в Казахстан е било обусловено не само от усвояването на академичните форми на европейското изкуство – с опора на етническите стилови нормативи, но и от **наследяването** в създаваните текстове на **две** композиционни традиции, което представлява като резултат **принципно ново явление**. Разбирането на такова своеобразно **дву-**, а понякога и **полиезичие** дисертантът търси в насочването към идеята за **евразийския межкултурен диалог** като база за творческите позиции на представителите на казахстанската композиторска школа – **евразийска** в своята основа. В този контекст авторът търси път за **терминологична конкретизация** на понятието евразийство (разработвано във философията, политологията, изкуствознанието) в **сферата на музикалната култура**. Освен това. Евразийският межкултурен диалог

като фундамент на мирогледа и творческото претворяване се превръща в основополагащ обект на цялата рецензирана дисертация.

Методологическа основа на дисертацията е *комплексният подход* (съчетаващ историческия и систематичния метод на изследване и предполагащ също така използване на методи на херменевтиката и семиотиката), още повече, че *композиторската школа*, както и културата като цяло, се формират и развиват във *времения* процес. Осмислянето на спецификата на жанро- и формообразуването, изразителните средства на музикалната стилистика предполагат, естествено, използването на структурни подходи, което дисертантът успешно осъществява, за което в немалка степен смятам, че допринасят *професионалните навици на автора* – талантливо и активно практикуващ композитор. Уместни и умело използвани при решенията на отделни конкретни задачи на дисертацията са и музикално-историческият, извороведският, аналитичният, стиловият, компаративният, културно-социологическият методи на изследване. Тяхното приложение е способствувало за успешната конкретизация в работата на отделни нейни съставни аспекти: анализа на философски трудове по евразийство; основите на межкултурното взаимодействие; проблематиката на музикалното изкуство като цяло (в това число стил, анализ, музикално-творчески видове и т.н.) и на националните композиторски школи; интерпретацията на източниците по история на казахстанската академична музика и композиторска школа.

Дисертацията на А. Раимкулова се състои от Въведение, три глави и Заключение.

В Първата глава авторът с основание предлага екскурс в историческите процеси на възникване и изграждане на академичната музика и композиторско творчество в Казахстан, започвайки от най-ранните години на нейното формиране през първата половина и средата на ХХ столетие. Дисертантът обосновано акцентира тук върху активния, революционен характер на *началния* етап на този процес, тясно взаимосвързан с културно-политическите тенденции в руското и по-широко – съветското изкуство. Новост за казахстанското музикознание в този план е разглеждането на посочения проблем в контекста на възникване и развитие на *националната композиторска школа*, при което дисертантът се обръща към проблемите на самата *теория* на националните творчески школи. Много важно при това е твърдението на дисертанта, че именно казахските акини, жирши, кюйши, сали и т. н. са поставили най-важните основи на националната композиторска школа в Казахстан.

При разглеждането на пътищата на взаимодействие на различните вектори в изграждането на школата (като се има предвид опита от изследванията на подобни явления в различни историко-политически и национално-културни региони и страни)

авторът разглежда както сходните, така и специфичните пътища и аспекти на създаване на композиторски школи, също и различните варианти на реализация на диалога Запад – Изток, европейски професионализъм – фолклор, както и евразийския контекст при формирането на различните индивидуалности и пътищата на тяхното развитие в **конкретно казахстанската** школа. Важно е също да се отбележи, че при класификацията на историческите стадии на развитие на националната композиторска школа дисертантът взема предвид и свързва тези стадии с развитието на композиторската техника в **контекста на трансформация и развитие** на националния **музикален стил**.

Тук аз бих счел за целесъобразно да предложа на автора в по-нататъшната ѝ работа да *разшири* векторите на разглеждане на дадения проблем не само във времето «напред», но и «назад», в дълбините на етническото изкуство, а също така и да се обърне към проблема за **националния музикален език**, като използва и продължи в този план изследването на Гулнар Бегалинова (Казахский музыкальный язык. Алматы, 2001, 179 с.)

Втората глава, в контекста на евразийския межкултурен диалог, авторът посвещава на философските и културологични проблеми на развитието на националната композиторска школа, обръщайки се към творческата дейност на художници от различни времена. Особено важно при това е разбирането на дисертанта за принципиалната разлика в типа художествено мислене на Изток и на Запад. Искам специално да подчертая важноста на осъзнаването от автора на **особения, форсиран** път на формиране и развитие на казахстанската школа в контекста на специфичната историческа и културно-политическа ситуация в изграждането на новото, евразийско по своята същност казахско изкуство. При това заслужава признание използването на методиката на таджикско-израелския композитор Б. Юсупов и открояването на такива явления в развитието на казахстанската композиторска музика като импорт; транскрипции; елемент; информатор; контраст.

В Третата глава проблемът за межкултурния диалог (понякога и триалог!) се изследва на базата на цялостни анализи на конкретни произведения на казахстанската композиторска музика. В центъра на вниманието са фундаментални, знакови произведения на казахската музика от различни години: опера „Абай” на А. Жубанов и Л. Хамиди (1944), Трета симфония „Сариозекски метафори” на Г. Жубанова (1989) и Симфония „Декемврийска вълна” на Б. Далденбай (2015).

Всички анализи в дисертацията са направени на добро професионално равнище (тук важна роля е изиграл и собственият композиторски опит на дисертанта), което повишава достоверността на изказаните от автора теоретични тези и изводи. Важно при това е, че дисертантът разширява полето на *казахстанското историческо музикознание*,

въвеждайки в изследването и редица досега непубликувани и не получили място в музикознанието съчинения на Г. Жубанова, както и на С. Байтереков, А. Ершова, Б. Далденбай, Т. Нилдикешев.

В Заключението дисертантът обобщава основните констатации и очертава перспективите за по-нататъшни изследвания в това направление.

Дисертацията на А. Раимкулова е напълно самостоятелно и оригинално изследване. Нейните научни тези и изводи се опират на задълбочени анализи на изследваните явления, затова са **напълно обосновани**.

Сред тях аз специално бих отделил следните: разбирането на казахстанската композиторска школа като **субтекст** на националната култура, породен от межкултурните взаимодействия както в самия Казахстан, така и по-широко – между народите на Евразия (което особено ярко е отразено в тематиката на произведенията на изкуството); осъзнаване на стилового развитие на казахстанската композиторска музика на основата на синтез, взаимодействия между средствата на традиционното и композиторското творчество в евразийския межкултурен диалог, като се има предвид и променливостта на общокултурните и стилови парадигми; неговата реализация в казахстанската композиторска музика не само на основата на взаимодействия между изразните средства на традиционната и композиторската музика, но и чрез жанровото взаимодействие (чак до формирането на **жанра кюй в симфоничната музика**: примерът на Е. Рахмадиев е достатъчно убедителен!), а така също и чрез използването на композиторските техники на европейския авангард на границата на хилядолетието.

Особен интерес при диференцирането на творческите пътища на казахстанската музика представлява опитът на автора за **етногенетично** обосноваване на различните творчески подходи у художници с различен произход. При това трябва да се има предвид, че в числото на «изначално чуждите» са били истински класици: както насочилите се към същинското етническо изкуство основоположници на казахстанското етномузикознание, извели го в световната научна орбита (напр., А. Затаевич, Б. Ерзакович, П. Аравин и др.), така и водещите композитори – Е. Брусиловски и неговите последователи (този проблем много добре е отразен в многочислените статии и монографии на Л. Федянина „Слово и музика: аспекти исследования”. Алматы, 2004, 152 с.). Това засяга и казахстанските композитори, опиращи се на чужди етнически култури: корейска, белоруска и др. (В. Стригоцкий, Тен Чу, Останкович и т. н.)

Стиловите взаимодействия, както вярно отбелязва дисертантът, могат да се проявяват у един или друг композитор съзнателно или несъзнателно, спонтанно – като проявление на общочовешкото, националното или личностното начало (или тяхното

приравняване), при това както в различни, така и в едно и също произведение. Преходът от каноничния тип професионализъм към новоевропейския, взаимодействието на базовите основи на европейската писмена музика и традиционното казахско изкуство на контактна комуникация е довело до **формирането на националната композиторска традиция** в Казахстан.

Важно при това е, че авторът не отбягва сложните и противоречиви явления в политическата и културна история на ХХ в. и по-специално проявите на **акултурация** под формата на принудителна асимилация на подчинено в културно отношение население, в периода на централизираните усилия за създаване на *единно по съдържание* социалистическо изкуство. Дисертантът не отбягва и такова твърде противоречиво явление в историята на съветската култура, като създаване на модернизирани (всъщност – европеизирани) т. н. *народни инструменти*, съответни ансамбли, оркестри и музика за тях, в това число и на основата на обработки на популярни произведения на европейската музика. Но обективно погледнато, този слой също е повлиял за формирането на изследваното от автора явление. Дисертантът взема предвид и характерния за много култури в съвременния Изток проблем за опозицията и взаимодействието на монодическите култури с европейските форми (многогласие, оркестър и т.н.). Отчита и все по-нарастващото въздействие на средствата за комуникация; а днес това са не само магистралите, авиацията, радиото, но и телевизия, интернет и т.н.

Дисертантът правилно подчертава значението на активното насочване в Казахстан към изучаването на фолклора (от 20-те години на миналия век) и неговото влияние върху създаването на нови форми на изкуството. Много ценно в това отношение е вниманието към културата на *салите* и нейното отражение в казахския национален театър (тук авторът също вижда възможност за синтез на жанрово равнище). Говорейки за нарастващия във все по-голям мащаб интерес на академичното изкуство към традиционното, трябва да се има предвид и съответното разширяване на представите на носителите и реципиентите на първото по отношение на второто. Донякъде преувеличено в това отношение ми изглежда концепцията за *изолираност* на традиционното изкуство. Не случайно днес в представите на много хора по света кюй „Сары арка” на Курмангазъ се е утвърдил като **символ** на величието и своего рода национален химн на Казахстан!

Важно е също така да се имат предвид **сакрално-пространствените** аспекти на националното изкуство на всички етапи на неговото създаване и развитие. Защото дейците на музикалното изкуство (и днес, и в традиционната култура) никога не са били откъснати от творенията на пространственото изкуство (от скалната живопис, килимите, архитектурата на юртата и т.н., до съвременните форми), а и в светоусещането тясно са

свързани системите на поведенческите норми и обичаи. В този смисъл, наред със съвременните европейски изследвания, бих насочил вниманието на автора към дисертацията „Пространственные структуры казахской музыки и их отражение в творчестве композиторов XX века” и ред други разработки на Б. Аманжол, посветени на проблемите на казахстанската композиторска музика, които, за съжаление, не са намерили място в тук рецензираната работа.

Изключително продуктивни в дисертацията са анализите на приноса към формирането и еволюцията на композиторската музика през 1940-50 г. на М. Тулебаев, Б. Байкадамов, К. Мусин, К. Кужамьяров, С. Мухамеджанов, Г. Жубанова, М. Койшибаев, Н. Мендигалиев, Е. Рахмадиев, А. Бичков; на съществените изменения в съвременната композиторска техника и форми от началото на 70-те години на XX в., правилно определени от В. Недлина като *реинтеграция* на културното наследство, в резултат на което се обновява самата текстова структура на националното изкуство; на достиженията на границата на хилядолетието, както и спада и активизацията на композиторската музика от последните десетилетия в условията на държавната независимост. Немалка роля за повишаването на творческата активност на композиторите, както отбелязва дисертантът, играят фестивалите на съвременната музика „Наурыз-XXI”, пленумите и концертите в Съюза на композиторите, както и *развитието на полистилистиката, компютърните и акустични технологии*, а също така и излизането на казахската музика на световната сцена, включително на вълната на интереса към „world music”.

В евразийството като философско течение, възникнало в средите на емигрантската интелигенция след Октомврийската революция, но косвено отразило се върху началните стадии на създаване на казахската композиторска музика, авторът вижда корените на реинтеграцията на културното наследство, съществено повлияла върху културата на Казахстан в последната четвърт на XX век. Идеите на *съвременното евразийство* – единство или общност, на равнището на индивид, социум и взаимодействие на културите – активно проявяващо се днес в политико-икономическото и културно строителство на Казахстан, се реализират, според автора, и в еволюцията на композиторското творчество, с осъзнаване на значимостта на идващото от най-древния номадски тип светоусещане (с неговата толерантност, откритост към света и новото, колективизъм, стремеж към сплотеност), водещо към формирането в културата на съвременния Казахстан на понятието *симфонична личност*, единство на личността с обкръжаващия свят, природа и общество и изграждането на съответстващи пътища в творчеството на основата на истински синтез и взаимодействие на култури с различен, но непротиворечив исторически опит (в това число – взаимодействие на номадски и уседнали култури), способни за ново

взаимодействие и диалог на културите на Изтока и Запада, включително и като компоненти на мирогледа.

Важен елемент тук, в широк смисъл, е *езиковата общност*, потвърждаваща древните корени на евразийството, която става предмет на творческо претворяване, например, в Симфонията на А. Бестибаев „Жертвоприношението на Тенгри (2008) – музикален израз на паметника на древнотюркската писменост Codex Cumanicus, както и новите взаимодействия, активизирани през XIX в. и особено, въпреки всички противоречия, в XX в. – с мощната интензификация на межкултурния синтез и насочването към глобализация. Авторът убедително аргументира посочените процеси с обръщането към композиторски творби до 1960 г., които, въпреки всички противоречия на епохата и ограничаване на европоцентристските ценностни стандарти, са с непреходна художествена стойност. Ценно в дисертацията е също и разглеждането на проблема за опозицията на фиксирания текст в академичната музика и импровизацията в традиционната, засягаща не само изпълнителството, но и композицията. Бих искал да отбележа: в традиционното изкуство самата композиция на произведението представлява **множество** (в математически смисъл!) еднакво възможни версии, т. е. своего рода **политекстова структура**. Този проблем е изложен в раздела «О специфике художественного текста в традиционной музыке» в неотдавна публикувания 3-ти том на моята книга «В пространстве музыки» (Санкт-Петербург, 2018, с. 84-90).

Изключително важни в **историко-теоретичен** план са анализите на автора на опитите за синтез (на различни плоскости: лад, хармония, ритмика, тембър, формообразуване и т.н.) в традиционни и академични форми: от опитите на А. Затаевич и И. Дубовски до наши дни. Намирам за ползотворни бележките на дисертанта за *романтизацията на номадизма*, смесването на инструменталните тембри, за разширяването на възможностите на обертоновата скала на академичните инструменти (по-конкретно на виолончелото – под влияние на кобза), за принципа на синкретизъм на архаичното и съвременното, западното и източното, осмислянето на много други явления в съвременната музика и използването на съответстващи термини - «неоархаика», в това число и «евразийска неоархаика», «неотенгрианство», «темброва мимикрия» и др. Ценни са и съставените от автора типологични таблици.

Основното съдържание на дисертацията е изложено от автора в редица публикации (включително на английски език), както и в Автореферата, който напълно отразява съдържанието на рецензирания труд. Изказаните в нашата Рецензия отделни забележки и пожелания ни най-малко не се отразяват на **високата, положителна** оценка на изследването и са насочени преди всичко към неговото усъвършенстване в процеса на

подготовка за *издаване като отделна монография*, твърде актуална за съвременните наука и изкуство. Бих искал да помоля Дисертационната комисия на Академията за нейната *официална препоръка* за публикуването на тази книга.

Дисертацията „Развитие на казахстанската композиторска школа в рамките на евразийския межкултурен диалог” напълно отговаря на изискванията за подобна разработка, а нейният автор Актоти Раимкулова заслужава да ѝ бъде присъдена научната степен „доктор на науките”.

Игор Мациевски

доктор на изкуствознанието, професор, академик РАЕН, композитор

30.08.2018

Санк-Петербург